

Intergenerationele

Oude wijn in nieuwe generaties

Door de vergrijzing van de samenleving neemt het aandeel ouderen in stijgende lijn toe. 2010 was een kanteljaar: de eerste babyboomers bereiken de pensioenleeftijd. Vanaf dit jaar zal de vergrijzing in sneltempo stijgen en de maatschappelijke agenda voor enkele decennia bepalen. De relatief ouder wordende bevolking zorgt ervoor dat het beleid vanuit verschillende niveaus inzet op de solidariteit tussen de generaties. Naast het pensioendebat wordt 2012 dan ook gekleurd door het Europees jaar van 'actief ouder worden en de solidariteit tussen de generaties'. De Europese beleidsmakers willen het thema van intergenerationele solidariteit onder de aandacht brengen en nadenken over toekomstgerichte beleidssporen die generaties binden en niet scheiden.

*Leen Heylen, VONK3, Katholieke Hogeschool Kempen
Dimitri Mortelmans, CELLO, Universiteit Antwerpen*

solidariteit

Wat is intergenerationale solidariteit?

De familie vormt één van de belangrijkste plaatsen waarbinnen intergenerationale solidariteit vorm krijgt. In deze bijdrage proberen we het wetenschappelijk denken over intergenerationale solidariteit kort te schetsen en de veranderende rol van families doorheen de jaren een plaats te geven. We beginnen daarbij met het omschrijven van het thema. Het is immers niet mogelijk om intergenerationale solidariteit onder één kleine paraplu te vangen. Intergenerationale solidariteit is een begrip met verschillende lagen en betekenissen. De Amerikaanse auteurs Bengtson & Roberts (1991) omschrijven het begrip als volgt: “een manier om het gedrag en de emoties die gepaard gaan met de interactie, cohesie, gevoelens en steun tussen ouders en hun kinderen, grootouders en hun (achter)kleinkinderen, doorheen hun relaties op lange termijn weer te geven”. Deze definitie geeft aan dat solidariteit een combinatie is van gevoelens (emoties) én gedrag. Een tweede cruciaal element is dat het uiteraard om generaties moet gaan. Er zijn vele vormen van solidariteit maar hier gaat het expliciet om relaties tussen familieleden. Er valt ook veel te zeggen over het idee van ‘generatie’ maar Bengtson & Roberts houden het op de klassieke generaties van grootouders, kinderen en kleinkinderen. Tot slot is er sprake van lange termijn. De gevoelens en daden van wederzijdse betrokkenheid manifesteren zich niet op enkele weken of tijdens één televisie-uitzending maar gedurende een lange periode. Intergenerationale solidariteit is een kwestie van verbonden levenslopen.

Waarom zou intergenerationale solidariteit een probleem zijn?

Is het vergrijzen van de bevolking de enige reden om een Europees jaar te organiseren rond intergenerationale solidariteit? Het werkt zeker inspirerend maar een component die ook een belangrijke rol speelt is de sterke wijziging van de gezinssamenstelling en de daarbij horende intergenerationale familierelaties. Niet alleen de veroudering maar ook de individualisering van onze samenleving en de daaruit voortvloeiende wijzigingen in relatievormen hebben een sterke impact op het hedendaagse familieleven. Vaak rijst de vraag of al deze veranderingen geen negatieve impact hebben op de solidariteit binnen de familie. Doemdenkers waarschuwen ons voor de totale ineenstorting van een eeuwenoud solidair familiesysteem en vatten dat onder de wat apocalyptische term ‘het einde van de familie’. Maar is de soep werkelijk zo heet?

Omdat we als bevolking langer leven, is het ook heel normaal geworden dat meerdere generaties naast elkaar in leven zijn. De afgelopen decennia is het aantal generaties samen in leven nog nooit zo groot geweest. De tijd dat mensen tijdens hun levensloop doorbrengen als grootouder of zelfs overgrootouder was nog nooit zo lang. Naast die toename in aantal generaties, heeft het dalende kinderaantal er bovendien voor gezorgd dat het gemiddeld aantal kinderen binnen elke generatie afnam.

Maar ook in haar woonvorm kende de familie sterke veranderingen. Zo nam het aantal

De afgelopen decennia is het aantal generaties samen in leven nog nooit zo groot geweest.

huishoudens waarin meerdere generaties samenwonen af. Dit zorgde onder meer voor een toename van het aandeel alleenwonende ouderen. Die evolutie is op zich een grond van bezorgdheid. Families zouden de zorg voor elkaar niet meer opnemen (De Koker, Jacobs, & Lodewijckx, 2007). Dat de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen tijdens dezelfde periode toenam, voedde deze bezorgdheid. Vrouwen nemen immers traditioneel binnen families de zorgende rol op zich. Deze rol zou in het gedrang komen door hun toenemende arbeidsmarktparticipatie.

Het goede nieuws is dat deze bezorgdheid onterecht blijkt. Verschillende onderzoeken weerlegden het denkspoor van een totale teloorgang van de intergenerationale solidariteit. De opkomst van de welvaartsstaat

Bijna 60 procent van de Belgische 50-plussers staat wel eens in voor de opvang van zijn/haar kleinkinderen; bijna 50 procent doet dit wekelijks.

maakt dat ouderen voor zorg beroep kunnen doen op professionele zorg, vaak in combinatie met zorg door familieleden. Ook de toename van het aandeel alleenwonende ouderen hoeft niet noodzakelijk problematisch te zijn. Immers, ook ouderen sprongen mee op de kar van individualisering. De wens om op latere leeftijd zo lang mogelijk zelfstandig te blijven wonen, vormt een uiting van deze wens tot meer autonomie.

Dat het gemiddeld aantal gezinsleden binnen één generatie afnam, hoeft bovendien ook niet nefast te zijn voor de zorg voor ouderen. Onderzoek toont immers aan dat een kleiner aantal kinderen net de kans op informele zorg doet toenemen (Herlofson & Hagestad, 2001). Ook het feit dat verschillende generaties minder vaak onder één dak leven, is niet noodzakelijk negatief voor de onderlinge contacten. De contactfrequentie met kinderen of kleinkinderen ligt nog steeds hoog bij ouderen. De eenzaamheid nam bovendien niet toe binnen de oudere generaties (Heylen & Mortelmans, 2009).

Hierbij mogen we echter niet uit het oog verliezen dat niet iedereen intergenerationale relaties ter beschikking heeft. Zo weten we dat kinderloze ouderen een hoger risico

kennen op eenzaamheid. Wat steunverlening betreft, moeten ze bovendien vaker rekenen op horizontale banden (bijvoorbeeld met broers of zussen). Het aantal potentiële steunverleners waar ze op kunnen rekenen ligt gemiddeld lager (Heylen, 2011).

Op- en neerwaarts gaat de stroom

Intergenerationele steun heeft duizend-en-een gezichten. Net zoals wij tot nu toe deden, wordt intergenerationale steun vaak verengd tot opwaartse steun, namelijk de zorg voor ouders op leeftijd die niet meer verder kunnen. Het is belangrijk om in een dossier over intergenerationale steun te benadrukken dat het concept veel meer omhelst dan enkel ouderenzorg. De steun loopt bovendien verre van alleen opwaarts.

Volwassen kinderen zijn weliswaar, naast de partner, één van de belangrijkste mantelzorgers wanneer het op de zorg voor ouderen neerkomt. De oudere generaties zijn echter ook belangrijke steunverleners. In de eerste plaats is opvoeden al een vorm van intergenerationale solidariteit. Maar ook de oudere generaties verlenen steun aan de jongere generaties. Financiële steun bijvoorbeeld, bij de aankoop van een woning. Een tweede vorm van neerwaartse hulp is de opvang van kleinkinderen. Zo staat bijna 60 procent van de Belgische 50-plussers wel eens in voor de opvang van zijn/haar kleinkinderen; bijna 50 procent doet dit op wekelijkse basis (Igel & Szydluk, 2011). Die grootouder zal misschien niet voltiijds voor de kleinkinderen zorgen maar de steun voor het jonge gezin is er daarom niet minder welkom door.

Veranderende relatievormen

De toename in echtscheiding, hertrouw en alleenstaande ouders resulteerde er bovendien in dat gezinsvormen vandaag niet meer te vatten zijn onder de noemer van het kerngezin. Dit heeft niet alleen implicaties voor het gezinsleven op zich, maar ook voor de relaties tussen de verschillende generaties binnen de familie. Stiefouders of -kinderen komen steeds vaker voor. Vaak heerst er nog onduidelijkheid over de invulling van de rollen binnen deze families. Welke verplichtingen en verantwoordelijkheden heeft een

grootouder bijvoorbeeld ten aanzien van een stiefkleinkind? En gaat het zakcentje met Nieuwjaar in gelijke mate naar het eigen (biologische) kleinkind en het niet-biologische kleinkind?

Nieuwe gezinsvormen in de middengeneratie betekenen echter niet noodzakelijk een afname van intergenerationale steun. Bijna 60 procent van de alleenstaande gescheiden mannen met kinderen jonger dan 13 jaar krijgen bij de kinderopvang hulp van hun ouders. Deze percentages liggen significant hoger dan bij gehuwde of gescheiden mannen met een nieuwe partner. Ook woont bijna één op tien van de Vlaamse alleenstaande gescheiden mannen samen met zijn ouders. Voor alleenstaande gescheiden vrouwen geldt dat ze vaker financiële steun van hun ouders krijgen. Wat het geven van steun aan ouders betreft, bestaat er bovendien weinig of geen verschil naar de burgerlijke staat van het volwassen kind (Mortelmans & Corijn, 2011; Mortelmans et al., 2011).

Maar ook binnen de oudere generaties komen nieuwe relatievormen steeds vaker voor. Zo nam het aandeel gescheiden ouderen afgelopen decennia sterk toe. Een scheiding binnen de oudergeneratie zou een negatieve impact hebben op de kwaliteit van intergenerationale relaties, vooral ten aanzien van de vader. Cij-

fers voor Vlaanderen tonen echter dat er, wat het ontvangen van steun betreft, weinig verschillen bestaan naar partnerstatus van de oudere generatie. Wel krijgen opvallend meer alleenstaande gescheiden vrouwen praktische hulp van hun volwassen kinderen (Mortelmans et al., 2011).

Roestvrije banden

Dat familierelaties afgelopen decennia sterke veranderingen kenden, staat als een paal boven water. Dit heeft logischerwijze ook implicaties voor de vorm en invulling van intergenerationale solidariteit binnen de familie. Hierbij is het van belang te benadrukken dat deze veranderingen niet noodzakelijk negatief zijn voor de intergenerationale solidariteit. Ouders en

Solidaire banden tussen generaties zullen niet roesten.

volwassen kinderen, grootouders en kleinkinderen steunen nog vaak op elkaar, ook binnen nieuwe gezinsvormen. De steun en hulp tussen familieleden verandert voortdurend van vorm, soms in de meest verrassende gedaanten zoals een kleinzoon die een Facebook-account opzet voor opa of de grootmoeder die een leesmoeder wordt in het eerste leerjaar. Mensen zijn geïndividualiseerd en familiebanden zijn solidair gebleven. We zullen onze samenleving zien verouderen maar die solidaire banden zullen naar ons gevoel niet roesten.

Bronnen

- Bengtson, V. L., & Roberts, R. E. L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: an example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 856-870.
- De Koker, B., Jacobs, T., & Lodewijckx, E. (2007). Recente ontwikkelingen in gezinnen en families: implicaties voor de ouderenzorg (1975-2005) *Ouderen in Vlaanderen van 1975 tot 2005: een terugblik in de toekomst* (pp. 31). Antwerpen.
- Herlofson, K., & Hagestad, G. O. (2001). Challenges in moving from macro to micro: Population and family structures in ageing societies. *Demographic Research*, 24(10), 337-370.
- Heylen, L. (2011). *Oud en eenzaam? Een studie naar de risicofactoren voor sociale en emotionele eenzaamheid bij ouderen*. (Doctor in de Sociale Wetenschappen), Universiteit Antwerpen, Antwerpen.
- Heylen, L., & Mortelmans, D. (2009). Succesvol ouder worden? Sociale participatie in Vlaanderen en Europa. In B. Cantillon, K. Van den Bosch & S. Lefebure (Eds.), *Ouderen in Vlaanderen en Europa. Tussen vermogen en afhankelijkheid* (pp. 125-153). Leuven / Den Haag?: Acco.
- Igel, C., & Szydlik, M. (2011). Grandchild care and welfare state arrangement in Europe. *Journal of European Social Policy*, 21(10), 210-234.
- Mortelmans, D., & Corijn, M. (2011). Op-groeien en schoollopen vanuit nieuwe gezinscontexten. In G. De Ruytter (Ed.), *Gezin en school: de kloof voorbij, de grens gezet?* Leuven: Acco.
- Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J., & Van Peer, C. (Eds.). (2011). *Scheiding in Vlaanderen* Leuven / Den Haag: Acco